

HERMAN OTTÓ KÖZÉLETI TEVEKENYSÉGE

SZABADFALVI JÓZSEF

Herman Ottó születésének 150. évfordulójára készülődve ismét kézbe-számba vettem a róla szóló irodalmat, a jónéhány könyvet és a számtalan tanulmányt. Ezekben jónéhányszor esett már szó „az utolsó magyar polihisztor” alakjáról. Méltatták, méltattuk sokoldalú tudósi tevékenységét: a magyar természettudományokban, régészetben és a néprajzban betöltött szerepét. Szó esett a politikusról¹, én magam is foglalkoztam miskolci képviselőségével², legutóbb 1984-ben *Erdődy Gábor* kísérte meg egyenleget vonni ebben a tekintetben³. Életével, tevékenységével foglalkozott már tudományos ülésszak és emlékülés, állnak szobrai: intézmények, utcák, szocialista brigádok őrzik híven nevét, emlékét.

Az előttem szólók méltatták a sokoldalú tudós színes portréját: én most a közéleti, az alkotó és a szervező Herman Ottóra kívánok emlékezni. Idevonatkozó, sokoldalú tevékenységéről részleteket tudunk, egységesen azonban még nem szemlélhettük. Nem áll szándékomban és itt nem is tudom az egész közéleti életművet méltóan tárgyalni, csupán a tendenciákra kívánok és tudok rámutatni.

1. Herman Ottó jeles tudományszervező volt. Még abban az évben, amikor a Nemzeti Múzeum kötelékébe lépett, tehát 1875-ben javaslatot adott be a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának egy állat- és növénytan folyóirat megindítására. A *Természettudományi Füzetek* első száma 1877 elején meg is jelent a múzeum kiadásában és Herman Ottó, valamint az állattár, a növénytár és az ásvány-öslénytár vezetőinek szerkesztésében. A kutatások külföldi megismertetése elősegítésére idegen nyelvű mellékletet (*Revue*) is adtak ki a folyóirathoz. Itt, e kiadványban és másutt is igen sokat tett a természettudományok magyar szaknyelvének kialakítása terén. Az új szakszavakat általában a magyar népnyelvből kölcsönözte. Bekapcsolódott a Természettudományi Társulat munkájába, ott sok előadást tartott.

1884-ben részt vett az ornitológusok bécsi nemzetközi kongresszusán. A második nemzetközi ornitológiai kongresszus rendezését 1891-ben Budapestnek adták, ennek megszervezésén igen sokat fáradozott. Az itt kivívott nemzetközi elismerés hatására elfogadták tervezetét: a vallás- és közoktatási miniszter létrehívta a *Magyar Ornitológiai Központot*. Itt hárman dolgoztak, élén Herman Ottó, mint tiszteletbeli igazgató állt, a még Kolozsvárról ismert Pungur Gyula tanár volt az asszisztens, valamint Gaal Gaszton mint

1. Veres L., 1975.

2. Szabádfalvi J., 1977.

3. Erdődy G., 1984.

önkéntes munkatárs. Az évi támogatás csupán 2000 korona volt. Jónéhány évi kemény munka után 1894-ben megindítja az *Aquillat*, az Ornitológiai Központ madártani szakfolyóiratát⁴.

A Magyar Néprajzi Társaság megreformálására 1892 februárjában Herman Ottó tett javaslatot⁵, ezt követően rövid időre a társaság elnökévé is választották. Xantus János halála után, 1894-ben felajánlották neki a Néprajzi Múzeum igazgatói székét, ezt azonban szabadelvű párti képviselőtársai javaslatára nem fogadta el.

Herman Ottót tágabb tekintetben is érdekelték a kultúrpolitikai kérdések „Nagy igazságot mondott Herman Ottó nem egyszer a Házban, mikor megjegyezte: Magyarország két képe van, Magyarország a jelentésekben és Magyarország a valóságban.” – írja róla Lambrecht Kálmán⁶. Publikációs jegyzéke igazolja, hogy számtalan előadást tartott, nemcsak tudományos fórumokon, hanem – mai szóhasználattal élve – a közművelődést szolgálót is, a nagyközönség számára. Szervezett olvasóegyletet, támogatta a középiskolák és egyetemek átszervezését, színházak fejlesztését.

2. Jelentős muzeális gyűjteményegyütteseket hozott össze. A múzeumi munkával konkrétan a preparálással Bécsben – még lakatossegéd korában – ismerkedett meg a Hofmuseum Naturalienkabinetjében. Tudását 1864-től 1872-ig Kolozsváron, a tudós Brassay Sámuel irányítása mellett fejlesztette, itt vált belőle – autodidakta módon – kutató, sőt tudós. Az Erdélyi Múzeumot fenntartó Múzeumi Egylet őszi ülésén mutatta be első tanulmányát, a kaba-sólyomról, az előadás a Múzeumi Egylet Évkönyvében (1864–65., 84–86.) megjelent. Több alkalommal járt gyűjtőúton az erdélyi Mezőségen. 1867-ben nagy igyekezettel dolgozott az ún. Tauscher-féle madártojás és bogárgyűjtemény megszerzésén, 1868 őszén a pesterei Igrici barlangban talált barlangi medve csontvázakkal vetette meg a kolozsvári múzeum őslénytani gyűjteményét. A gyűjtemények további gyarapításáról Lambrecht Kálmánnál a következőket olvashatjuk: „1869 január havának második felét Mezőháton töltötte jegeshalászattal. Ez az útja is gyarapította a múzeum gyűjteményét, amely Herman Ottó gondozása alatt igazán gyors léptékben fejlődött. Második mezőségi kiszállása 2343 állattal gazdagította az Erdélyi Múzeumot, a tojásgyűjtemény pedig a semmiből 2869 példányra szökkent 212 fajjal, alig három év alatt. Megvetette a csontvázgyűjtemény alapjait is, a rovargyűjteményt pedig több ezer példánnyal gyarapította.”⁷

A Petényi-hagyaték indította el halélettani, halászati, majd pedig eszközgyűjtéseit is. Halászati eszközeit bemutatta kiállításokon is, s a millenáris kiállításra való készülődés vezette el 1893 után a pásztorélet tárgyainak és hagyományainak gyűjtéséhez is. Halászati és pásztorokodási tárgyejütteseik részben a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya magyar gyűjteményét indította, gyarapította, részben a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba került.

Itt kell megemlítenem, hogy gyarapította választott városa, Miskolc múzeumának gyűjteményét is, az ún. Bársony-házi szakócák egyik szép darabját az 1899-ben létesült múzeumnak adta át több eredeti fotó kíséretében. Innen eredt tanulmányai, a körülöttük

4. Huszty S., 1973.

5. Huszty S., 1979.

6. Lambrecht K., 1920.

7. Lambrecht K., 1920.

kerekedett nemzetközi vita és visszhang indította el a századelőn a bükki barlangok tudományos feltárását. Az innen kikerült leletegyüttes adta és adja régészeti gyűjteményünk legrangosabb csoportját és vált ismertté a szakemberek között világszerte. Herman Ottót a Borsod-Miskolci Múzeum Egyesület tiszteletbeli tagjává is választotta.

3. A XIX. század második felében igen nagy jelentőségre tettek szert a különböző háziipari, ipari, majd pedig a központilag szervezett nagyobb kiállítások. Herman Ottó ezekkel is hamar kapcsolatba került. 1872-ben részt vett a Dicsőszentmártonban rendezett kisküküllői megyei gazdasági kiállításon. Kolozsvár elhagyása után és még budapesti alkalmazása előtt, amikor különböző megbízatásokból és igen nehezen élt, bízták rá Apatinban a magyar iparkiállítás rendezését. A kiállításon a kendertermesztést és -feldolgozást mutatta be kiemelten, erről később tanulmányt is írt.⁸ Helyt adott a népművészet (kerámia, fafaragás, szőr stb.) bemutatásának, s már ekkor felfigyelt a népművészet hanyatlására.⁹ A kiállítás titkára volt, eredményes munkájáért az Apatiner Gewerbe-Verein aranyéremmel tisztelte meg. Az ipar és az iparosság figyelemmel kísérése hozta össze 1875-ben „az ország hontalan kormányzójával is”.¹⁰

Közreműködött Budapesten az 1885. évi országos kiállítás megszervezésében, itt halászati gyűjteményét mutatta be. A millenniumi kiállítás szervezőbizottságának alakuló ülésén 1893-ban Herman Ottó felajánlotta, hogy összegyűjti a magyar pásztorélet eszközeit s azt az ezredéves kiállításon bemutatja. A városligeti tavon e célra emelt pavilonban, illetőleg a vízen ismét bemutatta halászati gyűjteményét. A pásztoreszközök mellett kiállította a hagyományos pásztorépítményeket is. Az Anthropologische Gesellschaft in Wien meghívására Herman Ottó 1896. február 13-án gazdag anyagának egy részét Bécsben is bemutatta. Az itt elhangzott előadásának megjelent szövege volt az első pásztorokdási publikációja. Herman Ottó gyűjteményét 1900-ban bemutatták a párizsi világkiállításon is, a kiállított anyag értékét jelzi, hogy a francia kormány meg akarta vásárolni néprajzi múzeuma számára.

4. Herman Ottóra emlékezvén, nem szoktuk számon tartani iparpártoló, illetőleg a gazdálkodás fellendítését célzó érdeklődését, tevékenységét. Említsünk idevonatkozóan is néhányat: Jelentős szerepet fejtett ki a filoxeravész felismerésében, majd pedig a magyar szőlészet megvédésében és felújításában. 1873-ban az elsők között tekinti meg Pancsován a károkat. A megoldás érdekében cikkezett a Természettudományi Közlönyben¹¹ és napilapokban, tartott előadásokat és gyűléseket hívott össze. Ez ügyben 1879. december 9-én és 1882. február 11-én felszólalt a parlamentben is. Hirdeti a homokos talajok bekapcsolását, a kísérlet megtekintésére külhonba is kiment. Than Károllyal, Wartha Vincével együtt bízza meg a kormányzat az ún. filoxéra bizottságba, amelynek 1880-ig tagja is volt.

1874-ben az apatini kiállításon kiemelt helyet biztosított a háziiparnak és a kenderfeldolgozásnak, mindkét témaköréről, azok új eljárásairól több ismertető újságcikket publikált 1874–78 között az *Egyetértés* és a *Vasárnapi Újság* hasábjain. Ennek kapcsán felvetette egy *Iparmúzeum* tervét is.¹² 1885. március 5-én a képviselőházban beszédet mondott a „selyemtenyésztés tárgyában”.

8. Herman O., 1874.; Herman O., 1877a.

9. Herman O., 1888a.

10. Lambrecht K., 1920.

11. Herman O., 1875.; Herman O., 1887b.; Lambrecht K., 1920. 192–193.

12. Herman O., 1877. 699.

Halászati kutatásai megismertették a haltenyésztés korszerű eljárásaival. Az 1880-as évek végén napilapokban, de terjedelmesebben, a szakemberek számára a Természettudományi Közlönyben több cikket és tanulmányt írt az okszerű halgazdaságról, azok berendezéséről, a keltetésről, a ponty és a pisztráng tenyésztéséről.¹³

5. Herman Ottó jelentősen szervezte a természetvédelmet, talán azt is állíthatjuk, hogy az első magyar tudatos természetvédő. Állattani, elsősorban madártani kutatásai vitték el az 1870. évek második felében az állatvédelem tudatos hirdetéséhez. Ide vonatkozó tanulmányai a következő évtizedben jelentek meg: *Védjük az állatokat* címmel 1882-ben kiadványt szerkeszt.¹⁴ Ugyanezen év márciusában kérelmet nyújt be az *Országos Állatvédő Egyesület* megalakítása céljából, erről 1882. március 19-én adnak hírt az egykorú lapok. Az *Állatok védelme* címmel 1883-ban a Franklin Társulatnál jelentet meg egy 117 oldalas munkát.¹⁵ Természetvédő buzgólkodása túlterjedt országunk határain. 1889-ben a franciaországi madárvédelemről számolt be.¹⁶ 1900-ban az egyesület közgyűlése elé terjeszti indítványát a *Madarak és fák napja*¹⁷ rendszeres megtartására. Ezt Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter hat év múltával, 1906-ban rendelte el, majd pedig a törvényhozás törvényerőre emelte (1906: I. t. c.). A természetvédelem kérdéseivel 1914-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan törődött, foglalkozott.

6. Tartósabb otthonra először, teljes nyolc esztendőre Kolozsváron lelt. Brassay Sámuel mellett mélyedt el jobban a természettudományokban, ismerkedett meg a múzeumi munkával és a múzeumi egyesület tevékenységével. De itt kezdett hozzá 1865-ben, majd pedig tanult bele igazán a publicisztikai tevékenységbe is. Itt került kapcsolatba a barátja, Sámi László Farkas utcai lakásán találkozó szellemi vezetőcsoporttal, akik K. Papp Miklós vezetésével Kolozsváron megindították a *Magyar Polgár* c. hetente három alkalommal megjelenő politikai és társadalmi hetilapot. Herman Ottó állandó külső munkatársa lett a lapnak. Eleinte kizárólag útirajzokat és esszézerű tanulmányokat írt első kutatóútjairól. 1870 decemberében *Mátray Ernő*vel új rovatot indít *Új Erdélyi Múzeum* címmel, ebben Herman Ottó mellett Brassay Sámuel, Entz Géza, Török Aurél is publikált.

Az első politikai cikkeket 1871-ben, a francia kommün évében, igazolhatóan, annak hatása alatt írta. Közben otthagya az Erdélyi Múzeumot és a kolozsvári lap főmunkatársa, majd társszerkesztője lett. Az első politikai cikke 1871. január 31-én jelenik meg *A válság küszöbén* címmel. Március 28-tól folyamatosan hírt ad a párizsi eseményekről ilyen címen: *A montmartrei „lázadók”*; (Magyar Polgár, márc. 28.) *A párizsi „commune” előzményei* (jún. 7.); *Az „Internationale”* (jún. 20.) stb. Még ebben az évben ilyen címmel jelentek meg a Magyar Polgár hasábjain cikkei: *A lelkiismeret szabadsága* (dec. 3. sz.); *A munkások ügyében* (szept. 8. sz.); *A „munkások pere”* (1872. máj. 9. sz.); *Kossuth nézetei az ellenzék két árnyalatának feladatáról a választásoknál*. (Magyar Polgár, 1872. máj. 26.).¹⁸

Politikai publicisztikával szinte élete végéig foglalkozott a budapesti lapokban is. *A Politikai Újdonságok* 1875. évi számaiban jelent meg *A háziipar és a tanoncoktatás* c.

13. Herman O., 1888b.; Herman O., 1888c.; Herman O. 1887a.; Herman O., 1905.

14. Herman O., (szerk.), 1882.

15. Herman O., 1883.

16. Herman O., 1889.

17. v. ö. Herman O., 1906.

18. v. ö. Lambrecht K., 1920. 215–222.

írása. Az ún. tanoncképzés később is visszatér írásában, úgy tűnik ezekben saját fiatal-sága, a géplakatos tanuló nehéz sorsa szolgált élményül. 1876-ban jelent meg híres cikke *A mérges csók* címmel.¹⁹ Később kapcsolatot talált a munkásmozgalom vezetőivel, így pl. Csillag Zsigmonddal; hosszú eszmecserét folytat a kommunizmusról Frankel Leóval.

8. Herman Ottó közéleti tevékenysége kapcsán meg kell emlékeznünk képviselői tevékenységéről is, 1879-től a századfordulóig szinte folyamatosan képviselő Szegeden, Törökszentmiklóson, majd pedig Miskolcon. Ez idő alatt számtalan beszédet mondott el, még többször szólott hozzá; illetve a parlamentbeli ügyekről igen sokszor írt cikket napilapokban is. Ezt a tevékenységét a Herman Ottó-kutatás alaposan még nem tárta fel, ennek nemcsak politikatörténeti aspektusai vannak, s teljes egészében hozzátartozik a tudós-politikus portréja megrajzolásához. Itt csak utalni tudok közéleti érdeklődése sok-színűségére: Beszélt Bosznia-Hercegovina közigazgatásáról (1879. nov. 12.); a diplomás proletárokról (1880. jan. 9.); több alkalommal a zsidóság jogairól (pl. 1880. márc. 11., 1880. okt. 1., 1883. jan. 23., 27., 28.); a tiszavölgyi ármentesítésről (1881. máj. 27. v. ö. Egyetértés 1881. máj. 1.); ugyancsak több alkalommal a filoxéráról, az uzsoráról, a ház-adóról, a színházakról, a középiskolai reformról, a csendőrségről, a munkásbiztosításról, az árvízvédelemről, a fegyházakról, a nyugdíjtörvényről, többször foglalkozott egyház-politikai és iparfejlesztési kérdésekkel és szinte minden évben hozzászólt az állami költségvetéshez is.

Haladó, függetlenségi nézeteinek természetesen megvoltak a sajátos korlátai is, egyes kérdésekben akadhattak nálánál haladóbb vélemények is; mai ismereteinkhez viszonyítva őket, különösen. Politikai tevékenységét azonban mindig a tiszta, önzetlen és becsületes úgyszeretet vezette, üldözte a korrupciót, a mindenirányú érdekszövetségeket. Állami funkciót nem fogadott el, még Magyar Tudományos Akadémiai tagság tervét is elhárította. Harcos politikus és harcos tudós volt, tevékenységét mindig átszötte szubjektuma is. Köztudott Kossuth Lajoshoz fűződő ragaszkodó kapcsolata, többször váltottak levelet, s több alkalommal meg is látogatta turini magányában.²⁰

Végezetül joggal megállapíthatjuk Herman Ottóról:

Nemcsak három tudományág vallja magának, nemcsak harcos politikus volt, hanem sokat és sok helyen alkotó, tevékeny közéleti ember is. Emlékét tisztelettel őrizzük.

IRODALOM

- Erdődy G.*, 1984. Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felemelkedés ügye. Budapest.
Herman O., 1874. Kendertörő gépek az apatini kiállításon. Ellenőr.
Herman O., 1875. A phyloxéra-kérdéséhez. Természettudományi Közlöny.
Herman O., 1876. A mérges csók. Természettudományi Közlöny.
Herman O., 1877a. Az olasz kendertermelésről és kezdéséről. Budapest.
Herman O., 1877b. Az iparmúzeum. Vasárnapi Újság.
Herman O., (szerk.) 1882. Védjük az állatokat. Budapest.
Herman O., (szerk.) 1883. Az állatok védelme. Budapest.
Herman O., 1887a. Az okszerű halas gazdaság lényeges feltételéről Term.-tud. Közl. XIX. 436–449.

19. *Herman O.*, 1876.

20. *Sáfrány Gy.*, 1960.

- Herman O.*, 1878a. A háziipar és iparművészet viszonya. Vasárnapi Újság 365–378.
- Herman O.*, 1888b. A tőponty (*Cypoinus Carpio*) tenyésztéséről. Term.-tud. Közl. XX. 446.
- Herman O.*, 1888c. A halgazdaság rövid foglalatja. Budapest.
- Herman O.*, 1889. Madárvédelem a párizsi nemzetközi gazdasági kongresszuson. Term.-tud. Közl. XXI. 259–263.
- Herman O.*, 1905. A halgazdaság berendezéséről. Term.-tud. Közl. XXXVII.
- Herman O.*, 1906. Madarak és fák napja Magyarországon. Budapest.
- Husztly S.*, 1973. Herman Ottó megindítja az Aquilát (1884). HOMÉvk. XII. 9–39.
- Husztly S.*, 1979. Herman Ottó a Magyarországi Néprajzi Társaságról és az Ethnographiáról (1892). HOMÉvk. XVII–XVIII. 231–243.
- Lambrecht K.*, 1920. Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest.
- Sáfrán Gy.*, 1960. Herman Ottó és Kossuth Lajos. Magyar Tudomány 429–435.
- Szabadfalvi J.*, 1977. Herman Ottó, a miskolci képviselő. HOMÉvk. XVI. 113–149.
- Szabadfalvi J.*, 1979. Jászai Mari levelei Herman Ottóhoz. HOMÉvk. XVII–XVIII. 215–229.
- Veres L.*, 1979. A politikus Herman Ottó. HOMÉvk. XIII–XIV. 21–30.